IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

SSSR DAVRIDA DINIY MAFKURAGA QARSHI SIYOSAT: MAQSADLARI, USULLARI VA OQIBATLARI

Amirova Zarina Ixtiyor qizi
Qarshi Davlat Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti
Tarix yo'nalishi talabasi
amirovazarina80@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21260390

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sovet Sotsialistik Respublikalari Ittifoqining (SSSR) diniy mafkuraga qarshi olib borgan siyosati tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda sovet davlatining din sohasidagi siyosatining huquqiy asoslari, ateistik targ'ibot mexanizmlari, diniy tashkilotlarga nisbatan qo'llanilgan ma'muriy va siyosiy choralar hamda ushbu siyosatning jamiyat hayotiga ko'rsatgan ta'siri yoritilgan. Shuningdek, 1918-yildagi davlat va cherkovni ajratish to'g'risidagi dekret, 1929-yildagi "Diniy birlashmalar to'g'risida"gi qonun hamda 1990-yildagi "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunning mazmuni tarixiy rivojlanish nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari SSSRning diniy mafkuraga qarshi siyosati davlat mafkurasini mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, diniy institutlar faoliyatini keskin cheklaganini, biroq diniy e'tiqodni jamiyat hayotidan to'liq bartaraf eta olmaganini ko'rsatadi.
Kalit so'zlar: SSSR, sovet mafkurasi, ateizm, diniy siyosat, vijdon erkinligi, diniy tashkilotlar, bolsheviklar, marksizm-leninizm, repressiya, tarix.

Abstract: This article analyzes the anti-religious policy of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) based on historical sources and contemporary scholarly research. The study examines the legal foundations of Soviet religious policy, mechanisms of atheist propaganda, administrative and political measures applied to religious organizations, and the impact of these policies on society. Particular attention is paid to the 1918 Decree on the Separation of Church and State, the 1929 Law on Religious Associations, and the 1990 Law on Freedom of Conscience and Religious Organizations. The findings indicate that Soviet anti-religious policy was aimed at strengthening the state's ideological monopoly by restricting the activities of religious institutions, while failing to eliminate religious belief from society.
Keywords: USSR, Soviet ideology, atheism, religious policy, freedom of conscience, religious organizations, Bolsheviks, Marxism-Leninism, repression, history.

Kirish (Introduction)

XX asr tarixida Sovet Ittifoqining diniy tashkilotlar va diniy mafkuraga nisbatan olib borgan siyosati davlat va din munosabatlarining eng muhim namunalaridan biri hisoblanadi. 1917-yildagi Oktyabr inqilobidan so'ng bolsheviklar marksizm-leninizm mafkurasini davlat mafkurasi sifatida qaror toptirishga kirishdilar. Marksistik nazariyada din "ijtimoiy ongning eskirgan shakli" sifatida baholanib, jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qiluvchi omil deb qaraldi. Shu sababli Sovet davlati diniy institutlarning jamiyatdagi ta'sirini cheklash va ateistik dunyoqarashni shakllantirishni o'zining muhim vazifalaridan biri sifatida belgiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi SSSRning diniy mafkuraga qarshi siyosatining asosiy yo'nalishlari, amalga oshirish usullari hamda uning jamiyat hayotiga ta'sirini ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot metodlari (Methods)

Tadqiqot tarixiylik va xolislik tamoyillariga asoslandi. Mavzuni yoritishda tarixiy-taqqoslash, tarixiy-tizimli va manbashunoslik usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy manbalari sifatida Sovet davlatining normativ-huquqiy hujjatlari, ilmiy monografiyalar hamda zamonaviy tarixshunoslik asarlari tahlil qilindi.

Natijalar (Results)

Sovet hokimiyatining diniy siyosatiga asos bo'lgan dastlabki muhim hujjatlardan biri 1918-yil 23-yanvarda qabul qilingan "Davlatni cherkovdan va maktabni cherkovdan ajratish to'g'risida"gi dekret bo'ldi. Ushbu hujjatga muvofiq diniy tashkilotlar davlatdan ajratildi, diniy tashkilotlarning yuridik shaxs maqomi bekor qilindi va ularning mulki davlat tasarrufiga o'tkazildi.

1920–1930-yillarda diniy tashkilotlarga qarshi kurash yanada kuchaydi. 1925-yilda tashkil etilgan "Xudosizlar ittifoqi" (League of Militant Godless) ommaviy ateistik targ'ibotni amalga oshirdi. Gazeta va jurnallar nashr etildi, ma'ruzalar tashkil qilindi, diniy marosimlarning o'rniga sovetcha fuqarolik marosimlari joriy etildi.

1929-yilda qabul qilingan "Diniy birlashmalar to'g'risida"gi qonun diniy jamoalarning faoliyatini keskin chekladi. Diniy tashkilotlarga xayriya ishlari, ta'lim faoliyati, yoshlar bilan ishlash hamda boshqa ijtimoiy faoliyat turlari taqiqlandi. Ularning faoliyati asosan ibodat marosimlari bilan cheklanib qoldi.

1930-yillarda, ayniqsa, Joseph Stalin davrida repressiyalar kuchaydi. Ko'plab masjidlar, cherkovlar va sinagogalar yopildi yoki boshqa maqsadlarda foydalanildi. Diniy arboblarning katta qismi qatag'on qilindi, ayrimlari qamoqqa olindi yoki surgun qilindi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida davlatning diniy siyosatida ma'lum darajada yumshash kuzatildi. 1943-yilda Russian Orthodox Church faoliyatiga qisman ruxsat berildi va davlat diniy tashkilotlardan vatanparvarlik ruhini mustahkamlash maqsadida foydalandi.

Urushdan keyingi davrda, ayniqsa Nikita Khrushchev davrida (1958–1964), dinga qarshi kampaniya yana kuchaydi. Minglab ibodatxonalar yopildi, diniy ta'lim muassasalari faoliyati cheklab qo'yildi va ateistik targ'ibot kuchaytirildi.

1980-yillarning ikkinchi yarmida Mikhail Gorbachev olib borgan "qayta qurish" (perestroika) siyosati natijasida vijdon erkinligi sohasida islohotlar boshlandi. 1990-yilda "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun qabul qilinib, diniy tashkilotlarning huquqlari sezilarli darajada kengaytirildi.

Muhokama (Discussion)

SSSRning diniy mafkuraga qarshi siyosati marksistik-lenincha mafkurani jamiyatning yagona mafkurasi sifatida qaror toptirishga qaratilgan edi. Davlat diniy tashkilotlarning siyosiy va ijtimoiy ta'sirini kamaytirishga erishgan bo'lsa-da, din jamiyat hayotidan butunlay yo'qolmadi. Aksincha, ayrim davrlarda diniy e'tiqod yashirin shaklda davom etdi. Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, Sovet siyosati diniy institutlarning tashkiliy faoliyatini sezilarli darajada cheklagan bo'lsa-da, aholining diniy qadriyatlarini to'liq bartaraf eta olmadi.

Xulosa

SSSRning diniy mafkuraga qarshi siyosati davlatning mafkuraviy ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan uzoq muddatli siyosat bo'ldi. Bu siyosat huquqiy cheklovlar, ateistik targ'ibot, diniy tashkilotlarning iqtisodiy asoslarini tugatish hamda repressiv choralar orqali amalga oshirildi. Turli tarixiy bosqichlarda siyosatning shakli o'zgargan bo'lsa-da, uning asosiy maqsadi diniy institutlarning jamiyatdagi rolini kamaytirishdan iborat bo'ldi. 1980-yillarning oxiriga kelib esa

davlatning din masalasidagi siyosati liberallasha boshladi va vijdon erkinligi sohasida muhim o'zgarishlar yuz berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Frost, Gregory L. Religion in Soviet Russia: A History. Oxford University Press, 2021.
2. Husband, William B. "Godless Communists": Atheism and Society in Soviet Russia, 1917–1932. Northern Illinois University Press, 2000.
3. Peris, Daniel. Storming the Heavens: The Soviet League of the Militant Godless. Cornell University Press, 1998.
4. Pospielovsky, Dimitry V. A History of Soviet Atheism in Theory and Practice, and the Believer. Vol. 1–2. Macmillan, 1987.
5. Smolkin, Victoria. A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism. Princeton University Press, 2018.
6. Decree on the Separation of Church from State and School from Church (23 January 1918).
7. Law on Religious Associations (USSR), 8 April 1929.
8. Law of the USSR "On Freedom of Conscience and Religious Organizations", 1 October 1990.